

Tomasz J. Ewertowski*
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza,
Poznań, Polska
308(510)(091)
94(510)
929.732:929 Владиславић С.
821.163.41.09–992 Владиславић С.

Оригинални научни рад
Примљен: 29.08.2014.
Прихваћен: 30.09.2014.

СЛИКА КИНЕ У ТАЈНОЈ ИНФОРМАЦИЈИ О СНАЗИ И СТАЊУ КИНЕСКОГ ЦАРСТВА САВЕ ВЛАДИСЛАВИЋА

Циљ рада представља установљење фактора који су били пресудни за формирање представе о Кини у *Тајној информацији о снази и стању кинеског царства* Саве Владиславића, као и утврђивање средстава и конвенција помоћу којих је ова земља репрезентована. Методологија истраживања утемељена је на одређеним поставкама из области имагологије, имагинарне географије, геопетике и постколонијализма. Показано је да највећи значај за разумевање Владиславићевог текста има његова утилитарна, обавештајна функција, као и контекст у којем се одвијао сусрет дипломата са Кином, одређен политичким сукобом и разликама у културним традицијама двеју великих сила.

Кључне речи: Кина, Сава Владиславић, имагологија, имагинарна географија, путопис

Увод

Историја европско-кинеских односа почиње већ у антици, када је била развијена трговина између римског царства

* tomaszewertowski@gmail.com.

и кинеске царске династије Хан и када су римски изасланици посетили дворове на источном крају пута свиле (Thorley 1971; Pulleyblank 1999; Horpál 2011). Такође, крајем средњег века и у раном модерном периоду постојала је културна размена између Кине и Европе. Дипломатија и трговина су нераскидиво повезане са путовањима, а путовања са причом и путописом. Један од основних текстова модерне европске путописне традиције, *Il Milione* (Путовања Марка Пола), прича је о сусрету Европљанина са Кином (Hulme, Youngs 2002: 3).

Наравно, не постоји јединствена слика Кине у путописној традицији, јер је величина ове земље, као и различитост односа међу различитим европским државама у разним периодима историје условила путописну шароликост. За европске путописце Кина је била земља ексцеса, у којој је све надљудских размера (Kerr, Kuehn 2010). Постоји низ типичних елемената, на пример, за прве путнике Кина је била велико и богато царство, у раном модерном периоду представљали су је као модел државе, у 19. веку често је била пример конзервативизма и стагнације (Dawson 1967). И за Кину важи основна примедба, коју је Марк Басин, пишући о Сибиру, сажео у речи: „The identity assigned to these geographical externalities corresponded to the ideological categories of their progenitors, in other words, the constellation of beliefs and fears, predilections, prejudices, and needs of European society itself“ (Bassin 1991: 764)¹.

У тој огромној традицији европског описивања Поднебеског Царства, своје место имају и Срби. Путописе о Кини остварили су нпр. Милан Јовановић, Милутин Велимировић² и Миодраг Павловић. Но, најважнији од српских путника који су посетили Кину био је Сава Владиславић.

¹ У преводу: „Идентитет приписан тим географским спољашностима повезан је са идеолошким категоријама њихових твораца, другим речима, констелацијом веровања, страхова, предилекција, предрасуда и потреба самог европског друштва“.

² Постоје антологије српског путописа из Кине (Pušić 1998; Pušić 2006).

Према биографским подацима, овај Србин из Херцеговине рођен је 1668. године у племићкој породици Владиславић³. У последњој деценији XVII века бавио се трговином у Стамболу, где је вероватно такође био тајни агент руског царства. Почетком 18. века стигао је у Русију. Бавио се трговином и дипломатијом, стицао је не само велико имање него и благонаклоност Петра Великог, и био је веома значајна личност у руској политици ове епохе. После Петрове смрти, све време је имао велики углед на руском двору, због чега је изабран за ванредног изасланика и пуномоћног министра, главу руске мисије у Кини за преговоре са владарима Кине из манџурске династије Ђинг, ради решења неспоразума око испуњавања Нерчинског договора из 1689. године.

Стигао је у Пекинг 1726. године. После дугих и тешких преговора са кинеским министрима, не само у престоници Империје него такође и на граници закључио је уговор на реци Бура 1727. године, који је за предмет имао границе између Русије и Кине, а затим 1728. општи уговор на реци Кјахта.

Историчари признају велики значај мисије Саве Владиславића. Ако се узму у обзир неуспеси других руских и западних дипломата у Кини, може се рећи да је ова мисија најважнија појава у историји односа између династије Ђинг и европских држава све до половине 19. века, док је трактат постао основа за билатералне руско-кинеске односе за скоро 150 година (Мясников 1990; Mancall 1971: 255; March 1996: 65). У савременој историографији, уговор се сматра Савином дипломатском победом (Мясников 2006: 7). Такође, за време живота амбасадора, цар Петар II га је наградио Орденом Александра Невског и чином тајног саветника (Дучић 2004: 401)⁴. Поред дипломатског успеха, вреди поменути оснивање Троицкосавске тврђаве на реци Кјахти и успостављање, у њеној околини, трговинског центра у којем се одвијала кинеско-руско размена значајних размера.

³ Биографске податке наводим према следећим изворима: Sindik 1997; Dučić 2004.

⁴ Иако су се јављали такође и критички гласови у ово време (Мясников 2006: 397–400, 404).

Није случајно што је град добио назив „пешчана Венеција“ (Mancall 1971: 263).

Многи историчари бавили су се Савином личношћу, а пре свега његовом дипломатском активношћу у Кини⁵, но у овом раду ће бити примењен другачији, књижевноисторијски приступ. Српски дипломата је оставио низ података из Кине, а пре свега опширну *Тајну информацију о снази и стању кинеске државе (Секретная информация о силе и состоянии Китайского государства)*⁶ на руском језику. Настанак тог текста повезан је са његовом државном мисијом. Званичну инструкцију у 45 тачака (Бантыш-Каменский 1882: 434–455), коју је Сава добио из Министарства иностраних послова (Коллегия Иностранных Дел), пратиле су две тајне тачке, по којима је изасланик требало да сабира податке и да сачини тајну записку о кинеској војсци, стању градова и утврђења, путевима међу њима, а такође, посебно, о самој престоници Кинеског царства (Бантыш-Каменский 1882: 456). Поменута *Тајна информација* обухвата ове податке, као и друга запажања о Кини. О том Савином делу речено је да је једно од најзанимљивијих дела о Кини из ове епохе (Мясников 2006: 442). У овом раду оно ће бити анализирано као путопис, у којем се налази одређена слика Кине.

МЕТОДОЛОГИЈА

Ако се прихвати уско схватање књижевности, *Тајна информација* не представља књижевни текст него утилитарне

⁵ Осим наведених радова, информације о Сави могу да се нађу такође у: Саћен 1911; Балдаев 1953; Павленко 1978; Лициловская 2003; Sindik 2012.

⁶ Сава је написао тај текст 1730. године и поднео га је царици Ани Ивановној. Године 1842. *Информација* је била објављена у часопису *Руски весник*, број 1, стр. 180–243, број 3 (2), стр. 281–337. 2011. Објављена је такође у фрагментима у разним књигама посвећеним руско-кинеским односима (в. Мясников 2006: 442–443). Године 2011. у Београду, у серији *Библиотека РТС* објављена је двојезична, српско-руско едисија *Тајне информације*, са преводом на српски и предговором ауторства Владимира Давидовића и коментарима Радосава Пушића.

белешке. Но, истраживачи путописне грађе обрађају пажњу на њену хетерогеност; путопис може да обухвата различите жанрове и видове експресије (Hulme, Youngs 2002: 30). У 18. веку дипломате су једна од основних група аутора путописа, иако њихови текстови нису увек били писани за читалачку публику (Hulme, Youngs 2002: 27–28). Према Стивену Гринблату, истраживање из области историје књижевности треба да обухвата широку грађу, јер пуна слика културних процеса епоха може да се добије преко анализе свих њених елемената (Greenblatt 2006: 145–156).

Приступ Владиславићевом тексту примењен у овом раду много дугује одређеним теоријским претпоставкама. Инспириран Мишелом Фукоом, Едвард Саид, у својој чувеној књизи *Оријентализам*, користи појмове имагинарне географије и историје, који помажу субјекту да учврсти властити идентитет помоћу производње имагинарног другог (Said 2005: 98). Иако је Саидова концепција критикована због пренаглашене текстуалности, она је била значајан импулс за низ других истраживања посвећених проблемима имагинарног и идентитета у путопису. Мари Луис Прат у књизи *Imperial Eyes: Travel Writing and Transculturation* доказује на разним примерима како слика друге земље у путопису зависи од тачке гледишта путописца, на коју утичу друштвени односи и систем знања. Прат уводи термин „зона контакта“ (*contact zone*), који означава пространство империјалног контакта култура у којем су географски и историјски удаљена друштва у односу, који је често повезан са насиљем и сукобима (Pratt 2011: 26–27). Елжбијета Рибицка у свом пројекту геопоетике уводи појам културне топоанализе (Rybicka 2014: 118). Она предлаже да се анализирају интеракције између места и књижевности. Рибицка скреће пажњу на то да тај круг проблема обухвата не само питање репрезентације него такође узајамне утицаје стваралаштва и простора, но за овај рад најважнија тема је начин репрезентације: зашто и на који начин је представљено место у књижевном тексту.

Методолошки приступ у овом раду заснива се такође на имагологији. По Јепу Лерсену, имагологија се бави сликама другог у књижевном тексту, не преиспитујући веродостојност

такве слике већ анализирајући његове карактеристичне елементе, употребљена реторска средства и пре свега разлоге због којих је одређена слика формирана (Beller, Leerssen 2007: 27–29).

Низ подстицаја проистиче из истраживања Владимира Гвоздена посвећених Јовану Дучићу, као и српској путописној култури међуратног периода. У својој имаголошкој анализи Дучићевих *Градова и химера*, Гвозден уводи низ значајних питања, неизбежних у истраживању путописно-имаголошке грађе; „Ко говори? Ко ме се обраћа? Зашто је таква поента битна за аутора? Које литерарне а које политичке околности су могле да утичу на такав став? Помоћу којих средстава аутор надаље уверава читаоца да је његов став ваљан?“ (Гвозден 2003: 29). У студији *Српска њушћојсна култура 1914–1940*, Гвозден предлаже анализу путописа уз Бахтинову категорију хронотопа, која показује да је путопис везан не само за простор него такође за време и историју. Путописи су за њега „приповести о сусретима путописаца (приповедача) са светом, настале на темељу стварног путовања као 'трага' у времену, простору и друштвеној хијерархији“ (Гвозден 2011: 18). Посебно је значајно обраћање пажње на материјални аспект сусрета.

Уз горенаведене подстицаје, пробаћемо да анализирамо у овом раду слику Кине у Владиславићевој *Тајној информацији*⁷.

ПОЗИЦИЈА ВЛАДИСЛАВИЋА

Методолошке претпоставке овог рада сугеришу да је пре свега најважније да се одреди из које позиције пише Владиславић, чије интересе представља, коме је намењена његова релација и са каквим циљем је писана, те у каквим околностима се одвијао његов сусрет са Кином.

⁷ Осим горенаведених извора методологије истраживања, приступ грађи у овом раду дугује наравно многим другим радовима, од којих су најважнији следећи: (Blaut 1993; Todorova 2006; Kuźma 1980; Wolff 1994; Jezernik 2007).

Основни оквир за *Тајну информацију* су европско-кинески, а посебно руско-кинески односи у раном модерном добу. Мунгело (2009: 113–150) тврди да је 18. век био преломни моменат у контактима Поднебеског Царства са Европљанима. Са једне стране, за неке представнике просветитељства, Кина је била пример рационалног, секуларног друштва, које поштује древну кинеску културу и њена достигнућа. Код Владиславића тај аспект је слабо присутан; само на неколико места он хвали кинеске институције, али углавном пише о њиховом варварству, чиме ћемо се бавити даље. Са друге стране, био је то период одбијања европске културе од стране Кине (изолационизам династије Ђинг) (Mungello 2009: 53–80). Осим тога, све снажније је било присутно европско осећање надмоћи, које је происходило из веће динамике европских друштава и технолошке и милитарне преваге Европљана, а пример промене у односу према Кини је за Мунгела чувена дипломатска мисија Џорџа Макартнија [George Macartney] у последњој деценији 18. века. Осећање европске надмоћи постаће кључно за европско-кинеске односе тек у 19. и 20. веку, али примере овог типа налазимо и код Владиславића, у његовим поређењима европских милитарних вештина са кинеским, нпр: „Ниједан од тих градова не би могао да издржи класичну, осмодневну опсаду по савременим европским стандардима“ (Владиславић 2011: 105). Значајно је такође да династија Ђинг није била изворна кинеска династија него су владари водили порекло из номадских Манџура. Дакле, чак и уз поштовање кинеске културе, јављало се одбацивање владара као варвара. Поменути Макартни писао је о тиранији шаке Татара над 300 милиона Кинеза (Peterson 2002: 236). Владиславић веома негативно оцењује кинеског цара, у једној из својих дипломатских релација пореди га чак са Нероном (Мясников 2006: 39)⁸. Са друге стране, Марк Манкал скреће пажњу на то да су због свог страног порекла владари из династије Ђинг морали да се строго држе конфуцијанске ортодоксије,

⁸ У историји европске културе постоји политички мит Рима, једна од његових димензија је слика Римског царства као примера деспотизма и тираније, а посебно оличење тог мита је Нерон (Bondanella 1987).

да би на тај начин сачували легитимитет да владају Кином, због чега су били мало флексибилни у односима са странцима (Mancall 1971: 33–34). Све те факторе треба да узмемо у обзир, када размишљамо о Савином тексту, а такође треба још поменути и питање религије. У 18. веку европски хришћани, независно од тога да ли су били католици, или православци или протестанти, сматрали су себе представницима једине праве религије. Дакле, у Савиним текстовима доста често налазимо религиозне изјаве, чак и кад прича о милитарним акцијама: „(...) кинеска држава може бити покорена ратом, као најбогатија међу осталим азијским и европским државама. Мислим да не би било веома тешко, ако Бог да среће“ (Владиславић 2011: 253). Са друге стране, религиозни обичаји у Кини су за њега једнозначно идолопоклонство. Интересантна је такође тема његових контаката са представницима монашког реда исусоваца, који су живели на кинеском двору. У контакту са Кинезима разлика између православља и католичанства није била препрека за сарадњу.

Марк Манкал наглашава да су дипломатски контакти Руса и Кинеза у 18. веку пример сусрета не само две империје него такође два погледа на свет (Mancall 1971: 1). Према овом проучаваоцу, Русија је представљала хришћански запад раног модерног доба, иако у православној варијанти, са посебним погледом на међународни поредак. Суверени су морално и легално равноправни, а трговина је легитимна и корисна активност, која обогаћује државу (дакле, код Владиславића налазимо много података о трговини). Кина је представљала конфуцијански Далеки исток, са хијерархијским погледом на међународни поредак. У том погледу Кина није просто једна од држава нити једна од цивилизација, него је центар цивилизације уопште, а друге нације могу само да се њој приближавају и изражавају своје поштовање (Mancall 1971: 3–4). Ефекат тог хијерархијског погледа на свет је специфичан став према међународним односима, који Владиславић представља као гордост Кинеза: „Кинески двор, који само због гордости ни у једну државу не шаље своје изасланике“ (Владиславић 2011: 87).

У том приближно скицираном оквиру настала је Владиславићева *Тајна информација...* Са какве позиције прича приповедач у његовом тексту, каква је његова интерпретативна заједница?⁹ Пре свега треба узети у обзир да је његов опис Кине у ствари обавештајна информација. Због тога се концентрише на подацима везаним за милитарну ситуацију, снагама кинеског царства посвећено је неколико поглавља. Посебна поглавља посвећена су такође ономе што се може у савременом језику назвати међународним релацијама (*Зашио Кинеско царство никоме не шаље изасланике, Које европске и азијске владаре Кинези пошћују, а од којих највише сћраћују, О сћраним изасланицима, како их у кинеској држави ћримају и како на државна ћисма ћордо одћоварају*). Много пажње је поклоњено кинеској трговини, којој је посвећено цело опширно поглавље *О кинеској ћрћовини, како мећу собом ћрћују и како малу добитћ имају од ћрћовине са сћранцима и колико су склони ћреварама у сваком ћослу и свакој речи*, где је такође уведен дискурс о кинеском националном карактеру.

Савин текст има такође практичну димензију. Дајући податке о Кини, аутор често сугерише могућа дејства: „Ако би непријатељска војска намерила да заузме пекиншку престоницу (а од тога зависи освајање целе државе), било би довољно да речену престоницу само опседне или стави под блокаду (...)“ (Владиславић 2011: 125). Вреди такође обратити пажњу на примедбу Јована Дучића, да је Сава „имао уроћену наклоност за војничка питања“ (Дучић 2004: 401). Као изасланик велике силе, он заузима позицију моћи. Убећен је у надмоћ руске војске и хвали руске војнике, наглашавајући да се одлићују храброшћу и војном вештином (Владиславић 2011: 63). Осим тога, треба узети у обзир да је његов текст упућен царици и да је настао као званични документ, због тога се у Савином тексту појављују реторска средства намењена изражавању поштовања царској породици. Можда наглашавање руске моћи у односу на Кинезе такође има делимично реторску функцију. Са друге стране, у Кини је Сава био подрећен изас-

⁹ Овај појам је уведен према радовима Стенлија Фиша (Fish 2002).

ланицима друге велике силе, који су на разне начине вршили притисак на амбасадора. Постоје подаци нпр. о појењу чланова посланства сланом водом (Dučić 2004: 388; Mancall 1971: 246; Мясников 1990). Можемо да ризикујемо хипотезу да на опис и оцену Кине и Кинеза у *Тајној информацији* утиче нека врста ресентимента. Вреди такође скренути пажњу на то да иако је Владиславићев текст производ који је настао у пространству које се може описати као зона контакта у Пратином смислу, ипак постоји једна битна разлика. Прат се концентрише на примерима неравноправних односа међу Европљанима и подређеним народима, у случају Владиславића представник једне велике силе прича о другој империји. Овде треба такође узети у обзир да је време уочи Владиславићеве мисије, дакле крај 17. и почетак 18. века тренутак великог успона традиционалних, преиндустријских монархијских друштава у Русији и Кини (владавине Петра Великог и цара Канг-сји) (Peterson 2002: 120).

ПОРЕДАК ИЗЛАГАЊА

Како смо већ рекли, највећи део Владиславићевог текста је посвећен милитарним темама, али и дипломатији и трговини. Но са друге стране, у првом, доста опширном поглављу, *О родослову Кинеској царсџва*, Владиславић даје хронолошки преглед историје кинеског царства, наводећи податке чак о најстаријим, полулегендарним династијама. Причајући о историји далекоисточне државе, аутор *Тајне информације* је пробао, колико је то могуће, да повеже ову историју са чињеницама познатим унутар интерпретативне заједнице. Најосновнији пример таквог поступка је коришћење познате хронологије, дакле датирање према Христовом рођењу. Осим тога, уз набрајање имена царева и династија, понекад се јављају напомене на извесне чињенице, нпр. „Сјао Амџи [Сјао Ерди], син реченог Квам Сијама изградио је чувени зид, дуг нешто мање од 3.000 врста, висок 10 аршина, дебео око 6 аршина, који окружује велики део царства“ (Владиславић 2011: 25, 29). На такав начин, низ података, вероватно пот-

пуно нових за потенцијалне читаоце *Тајне информације*, повезан је са неким општим местима знања о Кини и свету, стварајући острва смисла на мору непознатог. Једна од таквих напомена има посебно значење „Током прве године владавине једанаестог [дванаестог] цара из тог рода, по имену Ђијао Пимти [Лиу Кан, Пингди], рођен је Господ наш Исус Христос“ (Владиславић 2011: 29). Рођење Христово нема уопште никакве везе са описиваним периодом кинеске историје, али представља централни догађај за његову интерпретативну заједницу, па је зато поменуто у тексту. Ово указује на хришћанску перспективу Владиславића. Она се јавља такође на другим местима, нпр. при описивању историје владавине династије Танг. „За време те династије у Кини је проповедано јеванђеље и дозвољено је хришћанство, да би Каокум [Гаоцунг], трећи цар из тог рода, изградио цркве јединоме Богу а и многи други су се показали брижљивим чуварима вере хришћанске“ (Владиславић 2011: 31). Уопште, због поменутих разлога, у опису историје кинеског царства разни догађаји, који су повезани са историјом Европе, пренаглашени су, као на пример улога Марка Пола. Чини се да је разлог тога тежња ка фамиларизацији Далеког истока.

Битно је истаћи да иако Владиславић посвећује почетак свог рада историји Кине, у другим деловима веома ретко наводи историјске податке и концентрише се на савременост. Не покушава да објасни неке модерне појаве помоћу историје, иако понекад користи анегдоте као пример за своју карактерологију Кинеза, о чему ћемо писати даље. Одвајање прошлости и садашњости може да се тумачи тиме да је кинеска историја толико страна и непозната за једног Европљанина (чега су сведочанство такође разне грешке у његовом излагању) да он не може да је користи како би објаснио савремене појаве.

Као што је било речено, описивање веза са Европом и европских утицаја може да служи припитомљењу страног простора. Но, у путопису основни поступак, који служи приближавању страног читаоцима, јесу разни видови поређења (Maier 2007: 448). Наравно, налазимо многе примере тог поступка код Владиславића. У горенаведеној

дипломатској релацији јавља се поређење кинеског цара са Нероном, али и Кинеза са Јеврејима због малодушности: „Народ малодушной, как жиды“ (Мясников 2006: 39). Такође у самом тексту *Тајне информације...* има аналогија. На пример, помоћу њих Владиславић описује религиозни живот Кинеза. Далај-лама је назван „њиховим папом или архипатријархом“ (Владиславић 2011: 231), а на другом месту се тврди да га Кинези поштују „онако како Римљани поштују римског папу“ (Владиславић 2011: 247). Још интересантније су две аналогије у вези са религиозним обредима Кинеза. Једна се јавља у опису сахране:

„(...) ламе читају молитву надајући се да ће, чак и ако је покојник био грешник, идоли моћи да га ослободе од греха и да његову душу предају Богу небеском, а не *Јерлихану* или *Луциферу*“ (Владиславић 2011: 245).

Друга се појављује у опису аграрних обреда:

„У складу с таквим веровањем сам кан једном годишње одева ратарску ношњу, па ралом пооре неки део њиве, сеје, а потом, када посејано жито роди, сам жање и од тог жита идолима, поглавито *Јупитеру*, жртву од свог рада приноси и томе присуствују сви из његове свите и сви његови рођаци“ (Владиславић 2011: 239).

У оба случаја се јавља аналогија са појавама познатим интелектуалној заједници, у којој функционише српски аутор. У поређењу кинеских божанстава са Јупитером може да се уочи тенденција, коју су описивали Јуриј Лотман и Борис Успенски – тежња ка третирању свих страних култура као једног система (Лотман, Успенский 1971: 155).

Осим тога, анализа поређења у Владиславићевом тексту открива даље податке о позицији са које прича наратор, заједници са којом се идентификује, као и његовом погледу на свет. Навешћемо неколико примера:

„Уз двор се налазе огромни вртови и виногради у којима има више старог дрвећа, као у густој шуми, него цвећа и поврћа **по европском обичају**“ (Владиславић 2011: 123).

„Брзо праве логор, журно завршавају земљане укопе и дрвене куле и њихова механика притом **надмашује европску**, иако не познају савршену фортификацију“ (Владиславић 2011: 149).

„Међутим, неки из моје свите говоре да Кинези на егзерциру ипак показују већу вештину **него Турци**, иако поседују фитилно оружје“ (Владиславић 2011: 143)

„Застава и малих стегова имају толико да то заиста упада у очи, завређује чуђење, двоструко више **него Турци**“ (Владиславић 2011: 149).

У целом Владиславићевом тексту, Европа, европска култура, обичаји, војне вештине, технологија пореде се са неким појавама у Кини, при чему два наведена примера нису изузетак. То показује да Владиславић често прича са опште европске перспективе. У два последња наведена поређења модел је Турска, дакле Русима и уопште Европљанима најпознатија нехришћанска земља, којој се територија делимично налазила у Азији. Уколико су поређења са Европом код аутора *Тајне информације* честа, успостављање веза између Турске и Кине јавља се само на неколико места. Треба такође приметити разлике у односу на наведена поређења са Европом. У првом поређењу Турци су пример милитарне невештине, коју Кинези надмашују, но смисао је такав да су ипак далеко ван Европе, у другом поређењу Кинези су због својих застава још „чуднији“ него Турци. У поређењима са Европом егзотика је упоређивана са културном нормом, у поређењима Кина-Турска, поступак се тиче двеју егзотика. Треба такође обратити пажњу на Владиславићеву инструкцију, у којој пример из руско-персијских односа служи као аргумент да би Кинези примили руског посланика по европском обичају (Бантыш-Каменский 1882: 439). Чини се да је сличан поглед на свет испољен у наведеним поређењима са Турском. Иако Турска и Персија припадају савршено другачијем културном кругу него Кина, ипак у ондашњем погледу на свет посматрани су као делови Азије, супротстављене Европи. Можемо дакле да тврдимо, да је Владиславићев текст написан са типичне тачке гледишта у којој су Европа и униформна Азија две супротстављене цивилизације и у којој се не виде вели-

ке разлике међу азијским цивилизацијама (Sekiguchi 2008; Said 2005).

ГЕОГРАФИЈА КИНЕ И КАРАКТЕРОЛОГИЈА КИНЕЗА

Већ је поменуто да је за многе европске путнике Кина земља ексцеса. Код Владиславића такође можемо да говоримо о тој појави, јер он обраћа посебну пажњу на мноштво градова и огромну популацију империје.

„У Кинеском царству налази се 15 великих провинција, таквих да би се, будући да свака има толико велики број градова и људи, лако могле назвати краљевствима, јер поред 155 стоних градова који спадају у први ранг и у којима се налазе резиденције, постоји још 1.312 великих и важних градова другог и трећег ранга. Ти су градови, због великог броја становника и свега осталог, толико украшени и опремљени за уживање, да би сваки у својој области могли да буду главни и престони, да и не помињемо мање градове и села који су окружени зидовима и којих је толико да их је скоро тешко побројати, будући да их је, како кажу, око 3.000“ (Владиславић 2011: 103).

У том контексту вреди такође дати још један пример практично-милитарног погледа. На једном месту Владиславић повезује демографске податке са проценом шанси успеха инвазије са мора и тврди: „Само би Европљанима, због малобројног људства њихове флоте, било исувише тешко да кинеске обале освоје искрцавањем, зато што код Кинеза **на сваком месту можете наћи безбројне војнике и многољудно становништво**“ (Владиславић 2011: 169).

Уопште, у Владиславићевом опису Кине доминира милитарна перспектива. Дајући податке о градовима, аутор се концентрише на њене одбрамбене установе и даје војне савете. На пример: „У тим градовима изнад градских капија постоје неке четвороугаоне куле, са четвороугаоним прозорима који су даскама прекривени и на којима се налазе отвори за топове, али нисмо могли да добијемо тачне вести о томе да ли на тим кулама стварно постоје или не

постоје топови, мада, чак и ако би их ту било, они не би могли да представљају неку велику препреку за опкољавање и заузимање града, зато што регуларна војска лако може да оствари пробој преко зида на коме нема ни топова, ни круништа“ (Владиславић 2011: 127, 129).

Није, такође, случајно да две последње главе *Тајне информације* садрже директно исказане погледе Владиславића на тему инвазије на Кину од стране Русије. Дипломата тврди да не би требало без разлога започињати рат против Кине, јер би он био веома скуп и шкодио би трговини између земаља. Но, са друге стране, аутор *Тајне информације* сугерише, да ако би Русија имала сигуран мир у Европи, подухват освајања најбогатије азијске државе могао би да буде успешан после дуготрајне и темељне припреме. Главни аргумент у прилог том ставу је недостатак ратног духа код Кинеза, а такође и чињеница да народ мрзи манџурске владаре.

Тakoђе, карактерологија Кинеза код Владиславића у директној је вези са његовом дипломатском активношћу и обавештајним циљевима његовог текста. Она може да се сажме у речи: Кинези су горди, лукави, незахвални и нератоборни варвари. Наравно, у складу се имаголошком методологијом, појам национални карактер коришћен је овде само као опис интелектуалне конструкције присутне у Владиславићевом тексту.

Владиславић неколико пута пише о гордости Кинеза, један пример смо већ навели, сад вреди дати још један. Описујући резултате претходне руске мисије у Кини, Владиславић овако оцењује њену активност у контакту са Кинезима: „И мада је речени г. Измајлов у свим задацима који су му поверени поступао онако како доликује верно поданику и разумном министру, ипак је успео да од тог **варварског и гордог народа** исходи дозволу да у кинеску државу уђе караван који је дуго времена на граници провео (...)“ (Владиславић 2011: 93). Већ смо писали о разликама у ондашњем кинеском и европском погледу на свет, које су проузроковале приписивање гордости Кинезима. Веома добро се то види у наведеном фрагменту. Са европске тачке гледишта очекује се равноправност у међународним односима међу држава-

ма и слободна трговина. У кинеском хијерархијском погледу на свет нема места за равноправност, а трговина није високо цењена. Сава, због тих разлика, понашање које је за Кинезе природан ефекат конфуцијанског погледа на свет, оцењује као гордост. Може такође мало чудити да иако Владиславић признаје величину и достигнућа кинеског народа, ипак их, на неколико места, једнозначно назива варварима. Но, по Хејдену Вајту, у европској култури постоји већ од антике разлика међу појмовима дивљак и варварин. Простор једне цивилизације одређен је правилима, дивљак је тај који живи ван свих правила, а варварин живи у страним правилима (White 1978: 165). Дакле, иако Владиславић признаје да је кинеско царство пуно огромних градова и богатства, и иако су његови становници пронашли папир и топове и у неким својим институцијама¹⁰ превазишли Европљане, ипак су за српског аутора варвари.

Како је већ речено, Владиславић не користи историју ради објашњања појава у савременој Кини, али понекад наводи анегдоте као пример неких особина кинеске културе и кинеског карактера. На пример, он описује како је холандска морнарица помогла кинеској влади да победи чувеног Косингу, који је освојио острво Формозу (Тајван) и вршио нападе на надморске области кинеске царевине. Иако је кинески владар обећао да ће за помоћ дозволити Холанђанима да слободно тргују у Кини, после победе над Косингом на дипломатски начин им је понудио само веома ограничену могућност трговине. „То је права суштина његових речи, преписаних из писма упућеног намеснику батавијском, из чега се **јасно види кинеска непостојаност и незахвалност**“ (Владиславић 2011: 53). Владиславић наводи такође неколико других анегдота које показују незахвалност, лицемерје и

¹⁰ На пример, Владиславић пише позитивно о кинеској бирократији и полицији: „Заиста, пекиншка полиција је по нечему изнад свих у свету“ (Владиславић 2011: 243). Даље, Владиславић пише о томе како се темељно врши провера кретања становника. Вреди обратити пажњу да ову позитивну изјаву изазива појава повезана са контролом становништва, а не, на пример, достигнућа у области уметности, што тачно показује смер заинтересованости Владиславићеве *Тајне информације*.

склоност ка превари као особине Кинеза. Вреди такође напоменути да иако српски аутор често наглашава разлику између Кинеза, манџурских владара из династије Ђинг, ипак није увек доследан. На пример, описујући владавину Ксун Хи (Шун Чи), тврди следеће: „Ипак, тај је господар имао изванредне врлине, грех му је био само то што се показао незахвалним према стрицу, како је овде већ описано, а био је склон и лицемерној превари (мада је то природно својство свих Кинеза) у опхођењу према странцима“ (Владиславић 2011: 47). Иако је владар био из Манџура, његове особине су представљене као природне за све Кинезе.

Много детаља за карактерологију Кинеза налази се у излагањима о кинеској војсци, јер Владиславић не описује само оружје и организацију већ покушава да определи везу између војних вештина, тактике и народног карактера. На пример:

„Невероватно су послушни; ни за ким не заостају када је реч о војној стратегији; само су плашљиви, нејаких тела и као што је већ речено, ако прву битку изгубе, више не умеју да се одбране нити да сакупе снаге, већ брзо беже куд који.

Прибегавају многим лукавствима и на разне се начине довијају како би непријатељска стада растерали и тако непријатеља оставили без коња и камила и тиме себи победу обезбедили“ (Владиславић 2011: 153)

У првом плану се налазе кинеско лукавство и недостатак војног духа. И у тим фрагментима очигледна је обавештајна природа *Тајне информације*. Вреди такође напоменути да је Владиславић потпуно свестан да и Кинези имају одређене стереотипе о Европљанима. Показује то, описујући кинеску стратегију: „Они себе сматрају мудријима од Европљана и уверени су да су вичнији обмани у војној стратегији, али су убеђени да су Европљани бодри, срчани и одважни, разјарени попут звери и да се та њихова срчаност не може савладати муницијом и стрелама, већ да треба прибегавати обмани приликом њихових маршева и никако не допустити да дође до битке“ (Владиславић 2011: 153, 155). У Владиславићевом тексту видимо, дакле, интересантну дијалектику стереоти-

па¹¹. Аутор користи одређене хетеростереотипе о Кинезима, а сагласно са теоријом алтеритета¹², на такав начин истовремено даје израз одређеним аутостереотипима. Лукавство и плашљивост Кинеза имају свој реверс у храбрости и чедности Европљана. Понекад аутор у текст уводи аутостереотипе директно – како смо већ видели, писао је о храбрости руских војника. Истовремено, на такав начин као да покушава да одговори на кинеске стереотипе, са којима се срео за време боравка у Кини.

ДРУШТВЕНЕ ПОЈАВЕ

Како смо већ неколико пута рекли, кључан фактор за слику Кине у *Тајној информацији* јесте обавештајни карактер текста, из чега проистиче концентрисање на милитарним, трговинским и дипломатским темама. Узимајући то у обзир, вреди на крају описати које су још теме нашле своје место код Владиславића, јер ћемо на такав начин увидети шта је за њега најзанимљивије у Кини.

У *Тајној информацији* налази се неколико пасуса о религиозном животу у Кини. Већ смо рекли да Сава карактерише кинеску религију помоћу аналогија, не удубљује се у разлике међу разним вероисповестима (будизам, таоизам, конфуцијанизам), све махом сврстајући у идолопоклонике (види горепоменућу тезу Лотмана и Успенског). Но ипак, он примећује разлику између ислама и религија у Кини, што доказује да је ислам у то време био ближи и познатији. Називајући далај-ламу „врховним свештеником идолопоклоника целе Азије“ (Владиславић 2011: 247), аутор показује како је категорија Азије неодређена и како служи просто

¹¹ Појмове аутостереотип и хетеростереотип користим према: Beller, Leerssen 2007. О стереотипу у књижевном делу и култури видети, такође: Mitosek 1974; Bokszański 1997; Rot 2000.

¹² „Идеја алтеритета (другојачења) се ослања на увид да нико није у могућности да опише културни идентитет, увек је описана културолошка разлика, у смислу да се једна нација увек описује као различита од друге“ (Гвозден 2003: 27).

као општа ознака за другост. Његов став је ироничан, те и у карактерисању веровања у реинкарнацију верских поглавара можемо да нађемо један од ретких хумористичних фрагмената: „Понајчешће срећу поновног рођења доживе рођаци кана или његови зетови, док се ниједан сиромаш никад није изнова родио“ (Владиславић 2011: 249).

Интересантни су за њега такође свадбени и погребни обичаји Кинеза. Описујући их, Владиславић, наравно, наглашава њихову другост. „Нигде на свету нема мање свечаности код склапања брака него што је то случај код Кинеза, док на супрот томе, сахрана подразумева огромну помпу и трошкове, од чега многи после западну у сиромаштво“ (Владиславић 2011: 245).

Није такође чудно да Владиславић обраћа пажњу на приче о становништву које на југу Кине живи на бродовима на реци, иако те људе сам није срео, због тога што је боравио само на северу земље. Просто, вид живота речног становништва јужне Кине у тој мери је другачији од видова живота типичних за Европљане да неизбежно привлачи пажњу путописца.

ЗАКЉУЧАК

Описујући Кину, Владиславић није одушевљен. Иако признаје нека достигнућа кинеске цивилизације, он пре свега сматра Кинезе варварима, што је наравно укорењено у идеологијама његове епохе, а можда још више у самом контексту његовог боравка у Кини. Наша анализа показује колико позиција путописца и материјално-утилитаран оквир текста утичу на репрезентацију друге земље. *Тајна информација* је плод дипломатске мисије у другу цивилизацију и због тога је пуна сведочанстава о културним неспоразумима. У делу тог типа нема места за усхићење величином кинеске литературе и уметности или лепотом природе. Због обавештајне димензије, текст је пун милитарних података, па би се могло рећи да око војника интерпретира географију и друштвене прилике у контексту могућих ратних акција.

ЛИТЕРАТУРА:

- Бантыш-Каменский 1882: Н. Бантыш-Каменский. *Дипломатическое собрание дел между российским и китайским государствами с 1619 по 1792 гг.*, Казань: Типография Императорского Университета.
- Басин 1991: M. Bassin, *Inventing Siberia: Visions of the Russian East in the Early Nineteenth Century*, "American Historical Review" 96/3, 763–794.
- Белер, Лерсен 2007: M. Beller, J. Leerssen (ред.), *Imagology. The Cultural Construction and Literary Representation of National Characters. A Critical Survey*, Amsterdam, New York: Rodopi.
- Блаут 1993: J. Blaut, *The Colonizer's Model of the World: Geographical Diffusionism and Eurocentric History*, New York: Guilford Press.
- Бокшањски 1997: Z. Bokszański. *Stereotypy a kultura*, Wrocław: Fundacja na Rzecz Nauki Polskiej, Leopoldinum.
- Бонданела 1987: P. Bondanella, *The Eternal City. Roman Images in the Modern World*. Chapel Hill, London: The University of North Carolina Press.
- Вајт 1978: H. White. *Tropics of discourse. Essays in cultural criticism*, Baltimore; London: Johns Hopkins University Press.
- Владиславић 2011: С. Владиславић, *Тајна информација о снази и стању кинеске државе. Секретна информација о силе и состојанију кинеског државства*, Београд: Радио-телевизија Србије.
- Волф 1994: L. Wolff. *Inventing Eastern Europe. The Map of Civilization on the Mind of the Enlightenment*, Stanford: Stanford University Press.
- Гвозден 2003: В. Гвозден, *Јован Дучић и ушћојисац: ојлед из имајолоџије*, Нови Сад: Светови.
- Гвозден 2011: В. Гвозден, *Срјска и ушћојисна култура 1914–1940. Студија о хронојојиносној сусрећи*, Београд: Службени гласник.
- Гринблат 2006: S. Greenblatt, *Poetyka kulturowa: pisma wybrane*, red. K. Kujawińska-Courtney, Kraków: Universitas.
- Даусон 1967: R. Dawson, *The Chinese Chameleon. An Analysis of European Conceptions of Chinese Civilisation*, New York: Oxford University Press.

- Дучић 2004: Ј. Дучић, *Гроф Сава Владиславић: један Србин дипломата на двору Петра Великог и Катарице I*, Ваљево: Глас цркве.
- Језерник 2007: В. Jezernik, *Dzika Europa. Bałkany w oczach zachodnich podróżników*, tłum. P. Oczko, Kraków: Universitas.
- Каен 1911: G. Cahen, *Historie des relations de la Russie avec la Chine sous Pierre le Grand (1689–1730)*, Paris.
- Кер, Куен 2010: D. Kerr, J. Kuehn, eds. *A Century of Travels in China. Critical Essays on Travel Writing from the 1840s to the 1940s*, Hong Kong: Hong Kong University Press (електронско издање).
- Кузјма 1980: Е. Kuźma, *Mit Orientu i kultury Zachodu w literaturze XIX i XX wieku*, Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Szczecinie.
- Лициловская 2003: И.И. Лициловская, *Сербы в России*, у: И.И. Лициловская (ред.) *Славянские народы юго-восточной Европы и Россия в XVIII В*, Москва: Наука, 277–297.
- Лотман, Успенски 1971: Ю.М. Лотман, Б.А. Успенский, *О семиотическом механизме культуры*, „Труды по знаковым системам“ 5 (1971): 144–176.
- Манкал 1971: М. Mancall, *Russia and China: their diplomatic relations to 1728*, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Мејер 2007: А. Maier, *Travel Writing у: Imagology. The Cultural Construction and Literary Representation of National Characters. A Critical Survey*, eds. М. Beller, J. Leerssen, Amsterdam, New York: Rodopi, 447–450.
- Мерч 1996: Р. March, *Eastern Destiny Russia in Asia and the North Pacific*, 1996.
- Митосек 1974: Z. Mitosek, *Literatura i stereotypy*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Мјасников 1990: В.С. Мясников, *Посольство С. Л. Владиславича-Рагузинского в Пекин*, у: В.С. Мясников (ред.) *Русско-китайские отношения в XVIII веке. Том II. 1725–1727*, Москва: Наука. [www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/China/XVIII/1720–1740/Russ_kit_otn_18_v_II/pred.htm](http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/China/XVIII/1720-1740/Russ_kit_otn_18_v_II/pred.htm). 1.08.2014.
- Мјасников 2006: В.С. Мясников (ред.) *Русско-китайские отношения в XVIII веке. Том III. 1727–1729*, Москва: Российская Академия Наук, Институт Дальнего Востока. Министерство

- Иностранних Дел РФ, Историко-документальный департамент. Федеральное Агентство Архивов РФ.
- Мунгело 2009: D.E. Mungello, *The Great Encounter of China and the West, 1500–1800*, 3rd ed. Plymouth: Rowman & Littlefield Publishing Group, Inc.
- Павленко 1978: Н. Павленко. *Савва Лукич Владиславич-Раџузинский*. „Сибирские огни“ 3: 155–168.
- Петерсон 2002: W.J. Peterson, ed. *The Cambridge History of China. Volume 9. Part One: The Ch'ing Empire to 1800*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Прат 2011: M.L. Pratt, *Imperialne spojrzenie: pisarstwo podróźnicze a transkultuacja*, tłum. E.E. Nowakowska, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Пулејбенк 1999: E.G. Pulleyblank, *The Roman Empire as Known to Han China*, „Journal of the American Oriental Society” 119/1: 71–79.
- Пушић 1998: Р. Пушић (ред.) *Каиџа од жага. Пуџоџиси Срба о Кини: 1725–1935*, Београд: Библиотека града; Желнид.
- Пушић 2006: Р. Пушић (ред.) *Поднебеско царство. Срби о Кини 1725–1940 (џуџоџиси и чланци)*, Београд: Чигоја штампа.
- Рибџцка 2014: E. Rybicka, *Geopoetyka. Przestrzeń i miejsce we współczesnych teoriach i praktykach literackich*, Kraków: Universitas.
- Рот 2000: К. Рот, *Слике у џлавама. Оџлеги о народној кулџури у јуџоџиочној Евроџи*. Београд: Библиотека XX век.
- Саид 2005: E. Said, *Orientalizm*. Тлџм. М. Wyrwas-Wiśniewska, Poznań: Zysk i S-ka.
- Секигучи 2008: Т. Sekiguchi, *Azja nie istnieje*, „Teksty Drugie” 4: 48–75.
- Синдик 1997: Д. Синдик, *Прилоџ Биоџрафиџи Саве Владиславића*, „Сентандрејски зборник“ 3: 163–172.
- Синдик 2012: Д. Синдик, *Занимљивосџи Из Живоџа Гроџа Саве Владиславића*, Глас 420/16: 197–208.
- Тодорова 2006: М. Тодорова. *Имаџинарни Балкан*. прев. Д. Старчевић, А. Бајазетов-Вучен. Београд: XX век.
- Тхорлеј 1971: J. Thorley, *The Silk Trade between China and the Roman Empire at Its Height, 'Circa' A. D. 90–130*, „Greece & Rome”, 18/1: 71–80.
- Фиш 2002: S. Fish, *Interpretacja, retoryka, polityka: eseje wybrane*, red. A. Szahaj, tłum. K. Arbiszewski, Kraków: Universitas.

Хопал 2011: К. Hoppál, *The Roman Empire According to the Ancient Chinese Sources*, *Acta Antica* 51/3–4: 263–305.

Хулме, Јунгс 2002: Р. Hulme, Т. Youngs, eds. *The Cambridge Companion to Travel Writing*, Cambridge: Cambridge University Press.

TOMASZ J. EWERTOWSKI

ОБРАЗ КИТАЯ В СЕКРЕТНОЙ ИНФОРМАЦИИ О СИЛЕ
И СОСТОЯНИИ КИТАЙСКОГО ГОСУДАРСТВА САВЫ
ВЛАДИСЛАВИЧА

РЕЗЮМЕ

Предметом статьи является анализ представления Китая в Секретной информации Савы Владиславича. Методология исследования опирается на определённых положениях из области имагологии, имагинативной географии, геопоэтики, постколониализма. Цель статьи — это анализ ключевых для формирования представлений о Китае факторов, а также средств и конвенций, с помощью которых эта страна представлена в Секретной информации. Основное значение для понимания текста Владиславича имеет его утилитарная, разведочная функция, а также культурный контекст, в котором произошла встреча посла с Китаем – конфликт культурных традиций двух держав.

Ключевые слова: Китай, Сава Владиславич, имагология, имагинативная география, путёвый очерк